

REICHERT GÁBOR

Többes számban az egyetlenről

BÖNDÖR PÁL: VÁSÁRLÁSI LÁZGÖRBE

Forum-Kalligram
Budapest-Újvidék, 2019
116 oldal, 3500 Ft

A *Vásárlási lázgörbében* komoly erőfeszítések történnek annak érdekében, hogy az olvasó elbizonytalanodjon az elbeszélés koordinátáit illetően. Hol vagyunk, milyen évet írunk, ki beszél kihez, és egyáltalán: egy vagy két (esetleg több) ember emlékei idéződnek fel Bördör Pál – a címdalon olvasható műfajmegjelölés szerint – *verses elbeszélésének* lapjain? Aztán nagyjából a mű felénél mintha kulcsot kapnánk a megfejtéshez, és amellet, hogy az addig akkurátusan egymásba csúsztatott beszélői szölamok – legalábbis ideiglenesen – élesebb kontúrokat kapnak, a kétszemélyes kamaradramába oltott időskori múltidézés emblematikus alkotása is megidéződik: „*Olvastam régen egy könyvet, / mondta a távolba szakadt, / ahol két öregember hozzánk hasonlóan / negyven év után találkozik újra, / és átbeszélük az éjszakát. / Igazából az egyikük beszél csak, / nem ad a másiknak esélyt, / hogy megvédje magát. / Barátság, becsület, megcsalás... ilyesmik. / Nagyon untam, / fiatal voltam még talán a könyvhöz. / Magyar szerző volt, / én az angol fordítást olvastam. / Valami nőügyről volt szó, / ha jól emlékszem. //* Márai, mondta az itt ragadt, / *A gyertyák csonkig égnek.*” (62–63) Úgy tűnik tehát, hogy a Márai-regény mintájára két szereplőnk van, egy „itt ragadt” és egy „távolba szakadt” (értsd: az Egyesült Államokba kivándorolt) férfi, akik évtizedek után újra találkoznak szülővárosukban (talán Újvidéken), és felidézük mindazt, ami együtt, majd egymás nélkül megesett velük. A Márai-párhuzam mégis csalóka, hiszen Bördörnél szó sincs régóta hordozott titkokról, megkésett felismerésekről, színpadias fordulatokról. Művének kérdése arra irányul, miben tér el az egyik emberi sors a másiktól: mindennapi életünk keretei milyen lenyomatot hagynak személyiségünkön, és e lenyomatok nélkül különböznénk-e bármiben is egymástól?

A fenti idézetben világosan elkülönített beszélői szölamok nem mindenhol válnak szét ennyire egyértelműen. Bár

az állóbetűvel írt és a dőlttel kiemelt megszólalások váltakoztatása a tipográfia szintjén jelöli a különbséget az egyes megnyilatkozások között, sokszor kétségesse válik, hogy ugyanahhoz a tudathoz tartoznak-e az ugyanolyan típusú betűvel szedett mondatok. Könnyen felmerülhet az olvasóban a gyanú, hogy önmegszólítással (rosszabb esetben egy hasadt tudat megnyilvánulásai) van dolga. Eldönthetetlen ugyanis, hogy kihez kötődik az elbeszélés alapszólama, ezzel összefüggésben pedig ki jogosult az „állóbetűs” megszólalásra. Hiszen ha a mű elején elfogadjuk, hogy az állóbetű a „távolba szakadt”, a dőlt pedig az „itthon ragadt” beszélő megszólalásainak jelölője, miért cserélődik ez fel a szöveg második felében? De ha túl is lendülünk ezen az – akár gyakorlatias okokkal, például a fokalizáció eltolódásával is magyarázható – kérdésen, meg tudjuk-e állapítani az efféle megszólalások eredetét: „Vegyünk levegőt. / Kik ezek az árnyak? / Ki vagy köztük te ma? / Meg egyáltalán. // Mekkora nyitott tér egyszerre, / milyen korlátlan szabadság / váratlanul! Hm. Sőt: hm, hm.” (11) Zavarunkat az egyes szám első és második személyű megszólalások látszólagos inkonzisztenciája is növeli, mindaddig, amíg fel nem ismerjük, hogy csekély jelentőséggel bír a szereplők pontos kiléte, sőt éppen megkülönböztethetetlenységük és felcserélhetőségük adja a mű legfontosabb poétikai szervezőelvét: „Ketten ülünk most a nappaliban, / azt hiszem, ketten, / de lehet, hogy többen. / Vagy én egyedül. / Vagy egyedül ő, aki beszél; / engem, vagy minket, pedig csupán megidéz, / de akkora indulattal, / hogy szinte jelen vagyok, vagyunk / fizikai mivoltunkban is.” (31)

Akár monológként, akár dialógusként olvassuk Böndör verses elbeszélését, a műben körvonalazódó élettörténet(ek) központi eleme a „fogyasztói társadalom” mindennél erősebb személyiségalakító hatására való ráismerés: „Amennyire emlékszem, / főleg arról volt szó, hogy mit kellene venni. / Mindig kellett valamit vásárolni, / és ez mindig kisebb-nagyobb / gondot jelentett. / Ott és akkor született meg, / ha nem is a szemem láttára, / de a fülem hallatára / a fogyasztói társadalom” – olvasható már az első, gyermekkorra visszaemlékező szakaszban (10), majd E/2-re váltva, néhány lappal arrébb: „Rövidnadrágos kissrácként / máris kezdtél integrálódni / és, mi tagadás, belebonyolódni / az éppen alakuló / fogyasztói társadalom ellentmondásos, / szövevényes világába.” (14) Bár nem mennek újdonságszámba az imént idézett felismerések, az mégis figyelemre méltó, ahogy a szöveg az ötvenes, hatvanas, majd a hetvenes évek jugoszláviai – bőségesnek éppenséggel nem nevezhető – tárgyi kultúráján keresztül teremt párhuzamot a formálódó gyermeki tudat és a fogyasztóvá válás folyamata között. A szocializmus korszakában hozzáférhető kétféle nyalókatól kezdve az Idol márkájú cipőkrémen és a hulahoppkarikán keresztül a miniszoknyáig és a neccsztatorig számtalanféle tárgy kap említést, amelyek az elbeszélői emlékezet hordozóiként és megjelentőiként funkcionálnak a szövegben. József Attila „tárgyi kritikai tanulmánya” óta tudjuk, hogy a költészet legnagyobb ereje a „tárgyak lelkének” földidézésében rejlik, amely az esetek nagy részében a *Vásárlási lázgörbe* erényei közé is tartozik. A „tárgyiasság” azonban olykor túlzottan bőbeszédű nosztalgizálásba és bölcselkedésbe fordul, e szövegrészek lényege pedig rendszerint a „régén minden másképp volt” nem túl felkavaró szentenciájában lennének összefoglalhatóak. Ilyen például a hiánygazdaság körülményeire való utólagos és rendszeres rácsodálkozás (csak egyféle cipőkrém, csak kétféle nyalóka, csak négyféle televíziókészülék volt forgalomban stb.), vagy az efféle, meglehetősen általános kijelentések: „A hatvanas évek a gyorsulásról szóltak, / minden felgyorsult. / Pörögtünk ám rendesen. / Mi lettünk az első instant nemzedék, / az akkori tizenévesek.” (32) A helyenként túljáratott retrózás egyébként csak az első, *Kirakatpor* című fejezetre jellemző, a későbbi szakaszok sokkal ökonomikusab-

ban, a beszélői identitások felcserélhetőségének izgalmas ötletét tudatosabban kiaknázva térnek rá a felnőttévek bemutatására.

A Böndör által választott szabadverses forma sajátos viszonyban áll a kijelölt műfajjal, vagyis a verses elbeszéléssel. Ez utóbbihoz evidensen társul a formafegyelem olvasói elvárása – hiszen mitől is neveznénk *verses* elbeszélésnek egy bár rövid(ebb) sorokba tördelt, mégis alapvetően *prózai* elbeszélést? Ez az ellentmondás akkor válik feloldhatóvá, ha az élete során konvenciók és megkötések sorával szembesülő beszélő tudatos hagyománytörésének manifesztációjaként tekintünk rá. A műfaji hagyomány emlékezete valamelyest mégis jelen van a szövegben az *Anyegin* vagy a *Don Juan* óta ismert végjegyzetek formájában, amelyek Böndörnél a főszövegéhez hasonló modalitású, de rövidebb egységekbe tördelt prózaverses formát kapnak. Összességében mégis találó a fülszöveg megfogalmazása a műnek a formához való viszonyáról: „A *Vásárlási lázgörbe* vers libre formában íródott, ahogyan Pound vagy T. S. Eliot értette a *szabadvers* fogalmát: a klasszikus költői mesterség kiterjesztéseként.”

Böndör Pál műve személyes sorso(ko)n méri le a XX. század második felének alapvető társadalmi-gazdasági változásainak hatását: mikor vált külsőből belső kényszerré a mértéktelen fogyasztás? Mi az, ami személyiségünkben a *sajátunk*, és mi az, ami a korszellem által belénk plántált *közös*? Innen pedig logikusan következik a mű végén feltett kérdés: „Lehet többes számban / beszélni arról, ami egyetlen?” (80)

TANDORI DEZSÓ FÜVET GYÚJT A MADARAKNAK A TABÁNBAN, 1988
(Kecskeméti Kálmán felvétele)